

Я. І. ГРЫНЕВІЧ

ТРАДЫЦЫЙНЫЯ ўяўленні пра шлюбнага партнёра І ІХ АДЛЮСТРАВАННЕ ў НАРОДНАЙ ЛЮБОўНАЙ ЛІРЫЦЫ

Народная лірычная любоўная песня апавядае пра самы прыгожы і захапляльны перыяд жыцця – маладосць, а таму асноўнымі яе матывамі з’яўляюцца этапы ўзнікнення пачуцця і развіцця ўзаемаадносін паміж хлопцам і дзяўчынай да ўступлення ў шлюб: ўваходжанне ў юнацкі ўзрост, знаёмства, узнікненне першых пачуццяў, няпэўнасць, развіццё ўзаемаадносін паміж закаханымі і будучы шлюб, а таксама перашкоды ў каханні, растанне, непадзеленыя пачуцці, падман, здрада.

Дасягненне дзяўчынай ці хлопцам юнацкага ўзросту (14–15 гадоў, але ў некаторых мясцінах і 17 гадоў [8, с. 476]) азначала іх ўступленне ў новы перыяд жыцця: перыяд пошуку жаніха ці нявесты, чаму прысвечана значная колькасць песень пра каханне («Ой, рабіначка», «Як з-пад каменя, і з-пад белага», «Даліна-даліна» і інш.). Дзяўчына ўжо вырасла, расцвіла: «Я ў мамкі расла, гадалася, як вішэнька ў садзе красавалася». Яна «малявана», «рум’яна», «красна», «прыкрасна», мае «бела лічка, чорны бровы», «русу косу, сіні вочы». Яе прыгажосць дасканалая: «Гэта не зара – дзеўка малада». Але не толькі знешняя прывабнасць характарызуе маладую беларускую дзяўчыну перадшлюбнага ўзросту, не менш важнымі з’яўляюцца яе ўнутраныя якасці, маральнае аблічча, на што звяртаюць увагу многія даследчыкі народнай песні [6, с. 59], [5, с. 126]. «Разуменне прыгажосці для беларусаў ніколі не было аднабаковым. Галоўнай была гармонія і знешніх, і ўнутраных фактараў. І цудоўная прыгажосць жаночага цела, і высокія духоўныя якасці жанчыны, яе годнасць, сціпласць, дабрыня, спагадлівасць, здатнасць да ўсіх відаў працы, розум, кемлівасць, гасціннасць, усе самыя лепшыя якасці дзяўчыны, жанчыны-маці, жанчыны-жонкі, жанчыны-гаспадыні паэтызуе народ у сваіх песнях», – слухна адзначае даследчыца беларускага фальклору І. В. Казакова [6, с. 59]. У гэтым узросце дзяўчына ўжо павінна была засвоіць правілы вядзення гаспадаркі, авалодаць майстэрствам прадзення, ткацтва, вышыўкі і інш. «Здольнасці і ўменні кожнай вясковай дзяўчыны служылі галоўнымі козырамі яе будучага замужжа», – сцвярджае даследчыца шлюбных традыцый Л. В. Ракава [8, с. 478]. У перыяд уступлення ў юнацкі ўзрост дзяўчына знаходзілася ў прадчуванні таго вялікага кахання, якое павінна было напаткаць яе: «Свеціць месяц, свеціць, звёзды памагаюць. Яшчэ мае вочкі любосці не знаюць». Аднак нягледзячы на гэта, яна ўжо пачынала разважаць пра будучае замужжа, з якім звязвалася ўсе надзеі на далейшы шчаслівы лёс: « – Ты каму, краса, дастанешся, а ці стараму, а ці маламу, а ці роўнаму, разудаламу? Калі стараму – у чабатах насіць, калі маламу – у лапцях насіць, калі роўнаму – у вянцэ насіць» альбо «Ты каму, краса, дастанешся? Ці старому, ці малому, ці ўдалому малойчыку? Калі старому дастанешся, каса мая, набадзяешся, калі мало-

му дастанешся, каса мая, нагаруешся, а калі ўдалому малойчыку, каса мая, накрусуешся». Цэнтральным матывам для песень такога тыпу з’яўляецца няпэўнасць і нявызначанасць, нават калі дзяўчына ўжо мае каханага, паколькі вырашаюць пытанне пра будучую пару бацькі: «Ой, знаю, знаю, каго кахаю, сама не знаю, з кім жыці маю». Маладая дзяўчына хоча знайсці сабе добрую пару, бо выдатна ўсведамляе, што «Ліхі муж з пуця звядзец, бедачкі састаруць», а таксама «Злы мужык з дзевачкамі разлучыць і да жанок не прылучыць. Дзеўкі будуць гуляці, а ты будзеш плакаці. Дзеўкі пойдуць на вулку, а ты пойдзеш за люльку. Дзеўкі будуць гуляці, а ты будзеш люляці. Дзеўкі будуць піва піць, а ты будзеш слёзы ліць». Хлопца ў адпаведным узросце хвалююць такія ж самыя пытанні.

Уяўленні пра ідэальную пару для шлюбу ў маладой дзяўчыны звязаны, у першую чаргу, з узростам. Яна шчыра просіць маці не аддаваць яе за старога: «Што за старым жыць – гараваць, тужыць», «Што за старым жыць – сухата мая», «Калі старому дастанешся, каса мая, набадзяешся»; не хоча дзяўчына бачыць сваім абраннікам і меншага, маладзейшага: «Што за малым жыць – сухата мая», «Калі малому дастанешся, каса мая, нагаруешся»; нешчаслівым бачыцца сямейнае жыццё з горкім п’яніцам: «Не аддай мяне за п’яніцу, после будзе жаль», няўдалым таксама лічыцца шлюб з ўдаўцом: «Баліць мая галованька і брыўца, не дай, не дай, мая мамуленька, за ўдаўца: а у ўдаўца два нараўца і дзеткі». З пытаннямі пра будучага мужа дзяўчына звяртаецца ў першую чаргу да бацькоў, паколькі вырашальная роля ў выбары пары ў традыцыйным грамадстве належыць менавіта ім:

«То воля бацькі, воля маткі, воля не мая». Ідэальным жаніхом для беларускай дзяўчыны ў песнях паказваецца толькі «роўны, разудалы», «памерны», «маладзенькі малойчык», бо «За роўным жыць – красата мая», «А калі ўдалому малойчыку (дастануся), каса мая, накрусуешся». Акадэмік Я. Ф. Карскі пры

аналізе беларускіх любоўных песень робіць акцэнт на гэтым: «Натуральна, што моцнае каханне можа быць толькі да такога мілага, які роўны дзяўчыне ва ўсіх адносінах: ён павінен быць адпаведнага ўзросту» [7, с. 343]. У мужчынскіх песнях пра каханне на тэму будучага шлюбу акцэнтуюцца ўвага не на ўзросце, якасцях, знешнасці будучай жонкі, а на самой наяўнасці шлюбнага партнёра: «Ой, гора, гора таму нежанатаму, як таму гаршчэчку шчарбатаму. Кіпіць, кіпіць, ды ўсё збягае, куды павернецца, шчасця не мае» альбо «Гора таму жыці, хто пары не мае. Дадому прыходзіць – адзін спаць лягае. Да сцяны вачыма, на хату плячыма. Да сцяны гаворыць, а яна не чуе: – Хто ж мяне прытуліць, вячэру згатуе, румяныя губкі хоць раз пацалуе?» Такім чынам, сама наяўнасць/адсутнасць спадарожніка жыцця служыць крытэрыем шчаслівага/гаротнага жыцця і, таму, напрамую звязана з дамінантным матывам беларускай пазаабрадавай лірыкі – матывам долі/нядолі, што выдзяляе даследчыца народнай песні З. Я. Мажэйка [4, с. 122]. Вось як гэта адлюстравана ў любоўных песнях: «Рыба-шчука йграе, сабе пару мае. А я ж то гуляю да й пары не маю. Толькі ў мяне долі, што чорныя бровы. Толькі ў мяне пары, што вочанькі кары». З-за адсутнасці каханай, нявесты, а значыць і перспектывы заключэння шлюбу, хлопец перажывае і нават хоча ўтапіцца: «Чорны вочкі маю, ды не ажанюся, дзяўчаты не любяць – пайду ўтаплюся» альбо «Ой, як мне

вясёлым быць, ой, як жа мне не тужыць? Усе мае таварышы даўно пажаніліся. А я, маладзюсенькі, хаджу халасцюсенькі. Хаджу каля Дунаю, тапіціся думаю» ці «Як жа мне не журыціся, як жа мне не пячальціца? Да таварышы жэняціца, толькі я шчэ не думаю. Толькі я шчэ й не думаю, з недаросткамі гуляю. Вот сяжу каля Дунаю да тапіцца думаю». Народная мудрасць, выражаная ў песнях пра каханне, акцэнтуюць увагу і на іншай крайнасці – празмернай пераборлівасці пры выбары жаніха ці нявесты – асуджае яе і папярэджвае пра магчымы наступствы: «Ой ты, сын, мой сыноч, час за розум брацца: каб за тых пераборы ў дурнях не астацца».

Па-другое, для заключэння ўдалага і шчаслівага шлюбу не менш важным з'яўляецца і ўзаемнае каханне паміж маладымі. Вяселле і сямейнае жыццё з нямілым чалавекам бачыцца трагедыяй, вялікім няшчасцем, як для дзяўчыны, так і для хлопца. Лірычная геранія вуснанароднай творчасці лічыць, што лепш памерці, чым стаць на ручніку з нялюбим: «Ой, лепш я буду ў моры патанаці, ніж з нялюбим другам на шлюбе стаяці. Лепш я буду ў моры пясок есці, ніж з нялюбим за столікам сесці. У моры патануўшы, то ўтану, то зрыну, за нялюба пайду, навікі загіну. У моры ўтаплюся, да краю прыплыву, за нялюбага пайду, навікі загіну. У моры патануўшы, мо хто выратуе, за нялюба пайду, ніхто не жалуе. Няхай мае рукі ад'ядаюць шчуку, няхай мае косы вадзіца падносіць» ці «Вялю табе, маці, магілу прыбраці, чым з нялюбим другам пад вянком стаяці» альбо «Не вяжы, матка, не вяжы, родна, як сваю горку долю. Як пападзеца не залюбага – дык з масточка да ў воду». Гэты матыў вельмі шырока прадстаўлены ў тэматычнай групе песень пра будучы шлюб («Закацілася сонца за цёмную хмару», «Ой, божа мой, божа», «Ох ты, дзяўчына, чырвоная вішня» і інш.). Для мужчынскіх любоўных песень таксама характэрна ўяўленне пра тое, што шчаслівым можам быць толькі шлюб, заключаны з каханым чалавекам. Хлопец прызнаецца, што «з нялюбай жаной мне вячэрэчка нясмачна, з нялюбай жаной мне пасцелечка не мякка, з нялюбай жаной мне размовачка не ціха», у той час як «А з любай жаной мне вячэрэчка смачна, а з любай жаной мне пасцелечка мякка, а з любай жаной мне размовачка ціха». Таму натуральна, што маладыя просяць бацькоў даць ім волю пры выбары спадарожніка жыцця: «Дай волечку мне, да мне, маладой, дык помніці буду. Замуж пайду, хоць як жыць буду – цябе не забуду». «У значнай ступені імкненне браць шлюб з каханым чалавекам са згодай на гэта бацькоў было звязана з выхаваннем. Павага да старэйшых, звычка прыслухоўвацца да іх думкі, якая базіруецца на большым жыццёвым вопыце, у многім да сярэдзіны ХХ ст. вызначалі выбар шлюбнага партнёра», – піша даследчыца шлюбных традыцый Л. В. Ракава [8, с. 479–480], і народная любоўная лірыка пацвярджае гэта. Увогуле такі матыў з'яўляецца даволі распаўсюджаным у групе песень пра будучае замужжа («Сячы дзераўца, куды хіліцца», «А ты, татачка-канарэчка», «Усе хмарачкі ды па парачы» і інш.). Маці, як самы блізкі і родны чалавек, можа зразумець перажыванні дачкі, а таму раіць ёй: «Дачушка мая, родная мая! Шукай сабе, выглядайвай, яшчэ ж малада» альбо распытвае яе пра прыхільнасці: «Да скажы сама шчыру праўданьку, каго вернёнька любіш?». Адказвае маці і хлопцу, які прыйшоў сватацца да яе дачкі: «Мая дочка Ганулечка – як розавы цвет. Калі хочаш яе ўзяці – то

на цэлы век». Хлопец жа, як толькі пачынае ўсведамляць, што прыйшоў час жаніцца, таксама звяртаецца да маці і просіць яе дазволу: «Мамухна мая, родная мая, пазволь мне жаніціся да з гэтаю галубкаю, залатой галоўкаю.» альбо «А мамачка, вутка, жані мяне хутка». Адказы ж маці на просьбы сына ў песнях могуць быць абсалютна рознымі, напрыклад, «Не жаніся, белы малайчык, не бяры сабе жаны няўдалай, купі сабе лепей коніка. На коніку да наездзіся, а наездзіся – прадай ці змяняй, маладой жаны ні

прадаць, ні змяняць, ні прадаць, ні змяняць, ні дарам аддаць» ці «А стой, сынку, не жаніся, едзь да круля да найміся, розуму набярся: а розуму крулеўскага, а поезду паненскага, а з розумам круляваць будзеш, а з поездам паязджаць будзеш», але ж, разумеючы важнасць сям’і ў традыцыйным грамадстве, яна ўсё ж такі пагаджаецца з ім.

Па-трэцяе, для заключэння шлюбу немалаважным з’яўляецца адпаведнасць сацыяльнага становішча хлопца і дзяўчыны. Сацыяльная няроўнасць вельмі часта становілася сур’эзнай перашкодай высялю і далейшаму шчасліваму сямейнаму жыццю хлопца і дзяўчыны, паколькі пасаг меў вельмі важнае значэнне пры заключэнні шлюбу: «Я сам адзін на свеце, мушу пары шукаці, з’ездзіў я коніка, з’ездзіў я і другога; – Скажы, дзеўка, праўду, ці будзе што з тога? – Я табе казала і тваяму роду: не хадзі да мяне, не рабі заводу; у мяне пасагу не будзе, возьмуць мяне і так добры людзі». Такім чынам, сапраўды ўдалай парай лічыліся не толькі маладыя аднолькавага ўзросту, але і роўнага сацыяльнага становішча. Гэтыя каштоўнасці былі засвоеныя моладзю ад нараджэння, а таму, нават у выпадку ўзнікнення пачуццяў паміж няроўнымі паводле сацыяльнага крытэрыю маладымі людзьмі, яны ведалі, што наўрад ці возьмуць шлюб. Гэта вельмі яскрава адлюстравана ў любоўных песнях. Бедная сірацінка выдатна разумее, што багаты пан не пара ёй: «Я убога сірацінка, а ты пан, а ты пан. Пашукай сабе дзяўчынку, як ты сам, як ты сам!» Даволі распаўсюджаным у гэтай тэматычнай групе любоўных песень з’яўляецца сюжэт пра казака, які кахае бедную дзяўчыну, але яна цудоўна ўсведамляе рэаліі вясковага жыцця і не бачыць перспектывы для шлюбу: «Не хадзі, казака, не хадзі да мене, ты багаты, я бедна, не возьмеш ты мене». Аднак не заўсёды вясковая дзяўчына зміраецца з тым, што ёй прыдзецца разысціся з каханым чалавекам толькі з-за таго, што ён багаты. Яна з тонкім гумарам і кемлівасцю вядзе размову з каханым казакom: «Ой, каб жа ты, дзяўчыначка, была багаценька, узяў бы цябе за ручаньку, павеў да баценька. Ой, каб жа ты дзяўчыначка, капу грошай мала, то са мною, дзяўчыначка, у пары б стаяла. – Ой, калі б я, казачэнька, была багаценька, наплявала б на цябе я, й на твайго баценька. Ой, калі б я, казачэнька, капу грошай мала, я б такімі жаніхамі хату падмятала». Мужчынскія песні пра каханне таксама не абмінаюць увагай тэму сацыяльнай няроўнасці пры выбары пары для будучага шлюбу. «Ой, ці ўсе лугі пакошаны» – сапраўдны шэдэўр народнай лірыкі кахання – таксама прысвечаны праблеме сацыяльнай няроўнасці: «Ой, ці ўсе лугі пакошаны, ці ўсе сенажаці. Ой, пытаецца сын у матулі, каторую замуж браці. Ой, ці тую багатую, што хораша ходзіць, ой, ці бедную сіраціначку, што ні возьме, то ўсё зробіць?» У песні пастулюецца адна з асновастваральных каштоўнасцей традыцыйнага грамадства – працавітасць. Увогуле, «пасаг быў

вельмі важным для замужжа, але працоўныя і тым больш умелыя рукі лічыліся найвялікшай каштоўнасцю ў традыцыйным беларускім грамадстве», – пацвярджае Л. В. Ракава [8, с. 480]. Менавіта таму лірычны герой песні аддае перавагу беднай сірацінцы, бо «У багатае, няўдалае валы паздыхаюць, а ў беднае сіраціначкі бровы не зліняюць». Падкрэсліваюцца перавагі беднай працавітай сірацінкі і ў іншых вуснанародных творах («А не стой пры беражочку» і інш.). Звяртаецца любоўная песня і да тэмы жыцця ў прымах. Народ праз фальклорныя творы канстатуе, што прымацкае жыццё – гэта пакуты і знявага для мужчыны: «Ляцеў воран па-над морам і стаў галасіці. Ой, як цяжка ўбогаму багату любіці. Багатая не думае, што бедненькі нудзіць, багатая да думае, як дзецюкоў гудзіць. Палавіна лет мінае, я шчасця не знаю...», а таму папярэджвае і яшчэ раз акцэнтуюе ўвагу на традыцыйных каштоўнасцях тагачаснага грамадства: «Не там шчасце, не там доля, дзе багаты людзі, а хто бярэ па міласці, той шчаслівы будзе». Колькасць песень, якія апавядаюць пра сацыяльную няроўнасць, даволі значная («Кацілася чорна галка», «Зялёная арэшына», «Лугам іду, каня вяду» і інш.).

Такім чынам, падставовая роля будучага замужжа тлумачыць наяўнасць такой значнай колькасці вуснанародных твораў на гэтую тэму. Народная любоўная песня указвае, па-першае, на важнасць самой наяўнасці шлюбнага партнёра, а значыць і сям’і ў далейшым, што напрамую звязана з паняццем шчасця, долі. Па-другое, яна адлюстраввае сапраўды народнае ўяўленне пра ідэальную пару для ўдалага шлюбу: шчаслівым можа быць сямейнае жыццё толькі з каханым чалавекам роўным ва ўсіх адносінах: і па ўзросту, і па сацыяльнаму становішчу. Ідэальным шлюбным партнёрам для дзяўчыны з’яўляецца «роўны, разудалы», «памерны», «маладзенькі малойчык», з якім яе звязвае шчырае і ўзаемнае каханне. Для хлопца ж найлепшая нявеста – працавітая, жыццярадасная дзяўчына, якую ён любіць. У народных песнях пра каханне багацце не з’яўляецца галоўным крытэрыем пры выбары спадарожніка жыцця, аднак пэўная адпаведнасць паміж сацыяльным становішчам маладых павінна прысутнічаць. Шлюб і сямейнае жыццё са старым, малым, удаўцом, п’яніцам у народным уяўленні з’яўляецца гаротным. Маладая дзяўчына аддае перавагу смерці, замест таго, каб узяць шлюб з нямілым і некаханым чалавекам; хлопец таксама жадае пазбегнуць вяслля з нялюбай. Паколькі вырашальная роля пры выбары шлюбнага партнёра належыць бацькам, то ў песнях такога тыпу вельмі пашыраным з’яўляецца зварот да маці з просьбай аддаць замуж за мілага, а таксама да яе звяртаюцца за парадай і бласлаўленнем на шлюб.

ЛІТАРАТУРА

1. Анталогія беларускай народнай песні / уклад. Г. Цітовіч. – Мінск : Беларусь, 1975. – 616 с.
2. Песні пра каханне / склад. І. К. Цішчанка // Беларуская народная творчасць. – Мінск: Навука і Тэхніка, 1978. – 616 с.
3. Беларускі фальклор: хрэстаматыя / склад. К. П. Кабашнікаў, А. С. Ліс, А. С. Фядосік, І. К. Цішчанка. – Мінск : Вышэйшая школа, 1985. – 749 с.

92

4. Беларусы: у 12 т. Музыка / Т. Б. Варфаламеева [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2008. Т. 11: – 697 с.
5. *Гілевіч, Н. С.* Наша родная песня: навук. -папулярны нарыс / Н. С. Гілевіч. – Мінск: Народная асвета, 1968. – 214 с.
6. *Казакова, І. В.* Беларускі фальклор: вучэб. дапам. для студэнтаў / І. В. Казакова. – Мінск : Выдавецкі цэнтр БДУ, 2007. – 308 с.
7. *Карский, Е. Ф.* Беларусы: в 3 т. / Е. Ф. Карский / ред. совет: Г. П. Пашков [и др.]. – Т. 3: Очерки словестности белорусского племени. Кн. 1. – Минск : Беларуская энцыклапедыя, 2007. – 580 с.
8. *Ракава, Л. В.* Шлюбныя старэгіі беларусаў да пачатку XX стагоддзя / Л. В. Ракава // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 2.: у 2 ч. / Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – Ч. 1. – С. 469–480.
9. Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў / пад рэд. В. К. Бандарчыка, К. П. Кабашнікава, А. С. Фядосіка. Мінск, 2005.

93